

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องความเสี่ยงในเกษตรพันธะสัญญาในครั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1. เพื่อสำรวจความเสี่ยงด้านรายได้ ผลผลิต การตลาด และ ความเสี่ยงด้านอื่นๆในการเกษตรระบบพันธะสัญญาในด้านความรุนแรง โอกาสของการเกิดขึ้น และสาเหตุของความเสี่ยงเหล่านั้น ในพื้นที่ศึกษา คือจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน 2. เพื่อประเมินผลกระทบของความเสี่ยงต่างๆ ในการเกษตรระบบพันธะสัญญาที่มีต่อเกษตรกรในกลุ่มต่างๆ และชุมชนเกษตรกร 3. เพื่อประเมินระบบการป้องกัน หรือปรับตัวกับความเสี่ยงของเกษตรกร และ 4. เพื่อหาช่องว่างด้านนโยบายสาธารณะที่สามารถปรับปรุงการดำเนินงานในการเกษตรระบบพันธะสัญญา เพื่อประโยชน์แก่เกษตรกร

การศึกษาได้ครอบคลุมพืชและสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา 10 ชนิด ได้แก่ มันฝรั่ง มะเขือเทศ ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ พริก สุกกร ไก่ และปลา ในกรณี ไก่ ได้แยกเป็น ไก่ไข่ ไก่เนื้อประกันราคา และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ในกรณีของสุกร เป็นกรณีสุกรรับจ้างเลี้ยง การวิเคราะห์ข้อมูลได้ครอบคลุมครัวเรือนเกษตรกร 589 ครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน

ผลการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า ความเสี่ยงของเกษตรกรลดลงในด้านราคา และตลาด แต่ความเสี่ยงในการผลิต และรายได้ ยังมีสูง ในกลุ่มการปลูกพืชในพันธะสัญญามีความเสี่ยงด้านผลผลิตน้อยกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ สาเหตุหลักของความเสี่ยงด้านผลผลิต เป็นด้านการจัดการ ด้านเทคโนโลยี และ ด้านภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง และ โรค แมลง ในด้านต้นทุน บริษัทที่มีการดูแลเกษตรกรใกล้ชิด และช่วยรับความเสี่ยงด้านนี้ จะทำให้ความเสี่ยงด้านผลผลิตของเกษตรกรลดลง ในด้านผลตอบแทนของการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษา พบว่า การปลูกพืชในระบบเกษตรพันธะสัญญานั้น ยังเป็นกิจการที่ได้กำไรอยู่ ทั้งในการคำนวณในปี 2552/53 หรือ การคำนวณโดยใช้ข้อมูลระยะยาวในรอบ 10 ปี แม้ว่าบางพืชเช่นมะเขือเทศ อาจจะดูเหมือนขาดทุนในปี 2552/53 แต่ถ้าดูข้อมูลระยะยาว แล้วยังได้กำไรอยู่ อย่างไรก็ตามในการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาแล้ว พบว่า มีแต่การเลี้ยงปลา ที่ยังพอให้กำไรทั้งระยะสั้น และ ระยะยาว ส่วนการเลี้ยงสัตว์อื่น คือ สุกกร และไก่เนื้อ นั้น การคำนวณพบว่า ขาดทุนอยู่ การได้กำไรนั้น อยู่ในระดับของกำไรเหนือต้นทุนเงินสดเท่านั้น แต่พอคำนวณค่าลงทุนโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าที่ดิน แรงงาน แล้ว ไม่ได้กำไร ในกรณีของไก่ไข่ ดูเหมือนจะได้กำไร แต่พอดูข้อมูลระยะยาว ก็ไม่ได้กำไร เป็นต้น ไก่เนื้อประกันราคา และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง เป็นกิจการที่ได้คำนวณแล้วได้กำไรน้อยที่สุดในกลุ่มสัตว์ ทั้งในแง่ผลตอบแทนต่อแรงงาน และ ผลตอบแทนต่อเงินลงทุน ที่คำนวณได้จากกลุ่มเกษตรกรที่ศึกษา ถ้าคิดตามผลตอบแทนต่อแรงงานครอบครัวแล้ว สุกรรับจ้างเลี้ยง ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง และ ไก่เนื้อประกันราคา ไม่คุ้มกับการใช้แรงงาน

ในการผลิตของแต่ละพืช หรือสัตว์ จะมีเกษตรกรที่ได้กำไร และ ผู้ที่ขาดทุนปนกันอยู่ ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับผลผลิตที่เกษตรกรได้รับ โดยเกษตรกรที่สามารถมีประสิทธิภาพการผลิตดี สามารถทำกำไรและอยู่ได้ ส่วนเกษตรกรที่มีผลผลิตต่ำ จะเสี่ยงต่อการขาดทุนและมีหนี้สิน การเลี้ยงสัตว์นั้น มีการลงทุนในระดับสูง

และสัดส่วนการพึงพิงรายได้จากแหล่งเดียวมีสูง ซึ่งการลงทุนในโรงเรือน และอุปกรณ์ ต่างๆนั้น เป็นความรับผิดชอบของเกษตรกร ส่วนบริษัทฯ มีการทำสัญญากับเกษตรกรปีต่อปี รุ่นต่อรุ่น ทำให้เกษตรกรขาดความมั่นคงในด้านการคืนทุนของการลงทุน

ในด้านเหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาทั้งในกรณีพืชและสัตว์ พบว่าในด้านพืชเป็นเหตุผลการมีรายได้ดี หรือ รายได้แน่นอนเป็นเหตุผลอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านการมีตลาดรองรับแน่นอน อันดับสามคือ การมีการประกันราคา ในกรณีของสัตว์ เหตุผลที่เกษตรกรส่วนใหญ่ คิดรวมในทุกชนิดสัตว์ มีรายได้ดี และมีตลาดรองรับที่แน่นอน ในการสำรวจทัศนคติของเกษตรกรต่อการผลิต และเทคโนโลยีการผลิตภายใต้เกษตรพันธะสัญญา พบว่า เกษตรกรที่ปลูกพืชแบบมีพันธะสัญญาประมาณ ร้อยละ 40-50 เห็นด้วยที่ว่า การทำเกษตรพันธะสัญญาทำให้ขาดอิสระในการเลือกปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ จากการศึกษาถึงความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา จากคะแนนเฉลี่ยความพึงพอใจที่ได้รับ ในแต่ละพืชและสัตว์ สามารถสรุปได้ว่า พืชพันธะสัญญาที่เกษตรกรผู้ปลูกมีความพึงพอใจมากหรือ ค่อนข้างมาก คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ถั่วเหลืองฝักสด พริก ข้าวโพดหวาน ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง มะเขือเทศ และข้าวโพดฝักอ่อนจะมีความพึงพอใจต่อเกษตรพันธะสัญญาในระดับที่น้อยกว่า กลุ่มแรกเล็กน้อย ส่วนเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ที่ดูจะไม่พึงพอใจต่อระบบเกษตรพันธะสัญญาที่ตนเองกำลังทำ อยู่มากที่สุด คือ กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร

ในด้านความคิดเห็นของเกษตรกรในเรื่องผลกระทบทางรายได้ ส่วนใหญ่เกษตรกรมากกว่าครึ่งหนึ่ง (พืชรวมเฉลี่ยร้อยละ 61.7 ยกเว้นกรณีของพริกที่มีเพียงร้อยละ 48.2 และสัตว์รวมเฉลี่ยร้อยละ 76.6) เห็นว่าการทำการเกษตรระบบพันธะสัญญาให้รายได้ที่มากกว่าการผลิตอื่นๆ ที่เกษตรกรเคยทำ โดยให้เหตุผลว่า มีตลาดรองรับที่แน่นอนและไม่ต้องใช้จ่ายเงินลงทุนเองและหาปัจจัยการผลิตง่าย แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรกรร้อยละ 36-46 ของผู้เลี้ยงสุกร ไก่เนื้อ และปลา ระบุว่าอาจมีผลกระทบด้านลบกับรายได้ เมื่อเทียบกับเกษตรกรในกลุ่มปลูกพืชไร่ร้อยละ 18-35 ที่ระบุว่าอาจมีผลทางลบกับรายได้ ในด้านสังคมโดยส่วนใหญ่เกษตรกรผู้ปลูกพืชทุกพืช และผู้เลี้ยงสัตว์ เห็นว่าไม่มีผลกระทบทางด้านลบต่อสังคม ในส่วนของผลกระทบทางด้านบวก เกษตรกรผู้ปลูกพืชในทุกพืชเฉลี่ยร้อยละ 58.4 เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรร้อยละ 44 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ร้อยละ 65.7 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงร้อยละ 40 และเกษตรกรผู้เลี้ยงปลา ร้อยละ 54.8 ให้ความคิดเห็นว่ามีผลกระทบในทางบวกทางด้านสังคม เช่น ทำให้มีการร่วมมือกัน สามัคคีกัน ในหมู่บ้าน มีการร่วมกลุ่มของเกษตรกร มีการจ้างงาน เกิดการกระจายรายได้ มีการบริจาคเงินและสิ่งของในหมู่บ้าน ลดการย้ายถิ่นฐาน คนในหมู่บ้านมีรายได้ เป็นต้น

ส่วนด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกรในกลุ่มพืชร้อยละ 10-20 จะระบุว่ามีผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสื่อม สารพิษตกค้าง มลพิษทางน้ำ เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ร้อยละ 15-35 ระบุว่าผลกระทบด้านบวกต่อสิ่งแวดล้อมเช่นกัน เช่น มีการบำรุงดิน ใช้ซากกล้าต้นทำปุ๋ย หรือใช้เป็นอาหารสัตว์ได้ เป็นต้น โดยรวมอาจกล่าวได้ว่า ผลของเกษตรพันธะสัญญาส่งผลดีต่อเกษตรกรที่ไม่เปราะบางมากกว่ากลุ่มเปราะบาง ทั้งทางด้านรายได้ สังคม และสิ่งแวดล้อม

จากการสำรวจการปฏิบัติที่ดีของบริษัทเกษตรพันธะสัญญา พบว่า บริษัทควรมีให้มีสัญญาที่สมบูรณ์ และชัดเจน ควรมีการใช้สินเชื่อในราคาที่ยุติธรรม ควรมีการดูแลด้านเทคโนโลยีและวิธีการผลิตอย่างใกล้ชิด คอยแก้ปัญหาให้เกษตรกร ควรมีการสื่อสารที่ดีกับเกษตรกร การรับซื้อและจ่ายเงินควรโปร่งใส และรวดเร็ว ควรมีการแบ่งปันความเสี่ยงที่เกิดจากความเสียหายจากภัยธรรมชาติ

แนวทางการลดผลกระทบจากความเสียหายของเกษตรพันธะสัญญา ที่สำคัญคือ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มทางเลือกให้เกษตรกร ลดการพึ่งพิงบริษัท และนายหน้า ทั้งด้านเทคโนโลยี ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และ ตลาด ภาครัฐควรเข้ามามีบทบาทในการรับทราบปัญหา ส่งเสริมการแข่งขัน สร้างทางเลือก ดูแลการปฏิบัติที่เป็นธรรม ส่งเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกร ปรับปรุงกฎหมายรองรับระบบเกษตรพันธะสัญญา และ สร้างระบบประกันภัยผลผลิต